Надія Гаврилюк

УДК 821.161.2.09

СПОГАДИ І МІСТЕРІЯ ЖИТТЯ ВІРИ ВОВК

У статті подано загальну характеристику спогадів В. Вовк “Човен на обрію” та “Місячне павутиння”. Перші визначено як більш структуровані, з чергуванням біографії та біографічних нотаток. Біографія сповнена зовнішніми подіями, біографічні нотатки подають духовний життєпис особи (думки, враження, емоції). Біографічні нотатки авторки часто тяжіють до притчі, а отже, постають у контексті новозавітних притч. Притчі передбачають діалог автора-вчителя з читачем-учнем. Елементи діалогу-повчання містить і містерія. Також у ній зображено духовне життя персонажів, це наближає містерію до біографічних нотаток. Зовнішніх біографічних подій у містерії В. Вовк майже нема. Ті, що є, підпорядковані змісту містерії – розкриттю драми спокуси, гріхопадіння й відкуплення. Вивчається “Вселенна містерія” В. Вовк і за формальними ознаками. Встановлено спільні й відмінні риси із середньовічною містерією.

Ключові слова: спогади, біографія, біографічні нотатки, притча, містерія.

Nadiya Havryliuk. Memories and Mystery Play of Vira Vovk’s Life

The paper provides general description of memories by Vira Vovk named “Boat on the Horizon” and “Lunar Web”. The first is defined as more structured, with biography and biographical notes alternating. The biography is full of external events; biographical notes represent the person's spiritual biography (thoughts, impressions, emotions). The author's biographical notes often tend to the character of parable, and, therefore, appear in the context of the New Testament parables. The typical feature of parables is a dialogue between the author-teacher and the reader-student, and the mystery play contains elements of the dialog instruction as well. The latter also features a spiritual life of the characters thus being approached to the biographical notes. There are almost no external biographical events in the ‘mystery play’ of Vira Vovk. The existing ones follow the content of mystery play, they reveal the drama of temptation, fall and redemption. ‘Universal mystery play’ by Vira Vovk also can be studied in respect of its formal characteristics. The common and distinctive features with the medieval mystery have been pointed out.

The division of the mystery play into three parts, that symbolize temptation, the voice of conscience and restored harmony, is invariable. Therefore the devil appears in the first part of the mystery play, the devil and the angel fight for the soul in the second, and only the angel appears in the third. There are three or four acting characters in the drama. The angel and the devil represent all the incorporeal powers, while the girl and the boy represent all humanity. Nominal quantity of characters is much larger, which is due to portrayal of the girl and the boy in time perspective and in social roles.

Keywords: memories, biography, biographical notes, parable, mystery play.

Мемуари та мемуаристика набувають дедалі більшої популярності серед читацької аудиторії і становлять об’єкт пильного дослідницького вивчення. Це зумовлено не тільки бажанням точного зображення епохи очима самовидця, а й бажанням пізнати самого свідка епохи серед людей свого часу. В. Пустовіт, досліджуючи мемуаристику XIX ст., зауважує: мемуари – це твори з наявністю часової дистанції (спогади, роман, повість, нарис, літературний портрет), а мемуаристика – це тексти, “що створюються практично по свіжих слідах, без часової дистанції, але з погляду наступних епох ці свідчення набувають і документально-мемуарного значення” (листи, щоденники, записні книжки, нотатки і некрологи) [7].

Книжки Віри Вовк “Човен на обрію” (2014) та “Місячне павутиння” (2017) означено авторкою жанровим маркером спогаду. Структура цих видань не цілком тотожна. Пізніша в часі книжка охоплює менший часовий діапазон (25.VII.2016 – 16.V.2017), не розмежовується на розділи, сполучаючи в собі біографічні нотатки, поезії, подячні слова до читачів і слухачів НУ “Києво-Могилянська академія”, почесним доктором якої цьогоріч стала В. Вовк. Власне, це справді є “павутиння”, переплетіння різних стилістично текстів, доповнене світлинами. Хоч воно зберігає канву біографії, але великою мірою художньо переосмисленої.

“Човен на обрію” поділено на розділи: “Події” (29.XII.2010 – IV.2013); “Сни – думки – враження – монологи – діалоги” (1.XII.2010 – X.2013); “Статті” і

“Світлини”. Частина “Події” подає фактичний бік життя авторки й найтісніше поєднана з жанром біографії. Статті зберігають елемент біографії, але частково забарвлюються емоціями, що наближають їх до біографічних записок, якими власне є другий розділ – “Сни – думки – враження…”.

Різницю між біографією та біографічними записками окреслює Т. Волкова: “Біографія, на відміну від біографічних записок, відображає не моральний шлях героя, а фактичний подієвий бік його життя. Через те біографії використовуються оповідачем як зав’язки фабульних ліній, біографічні записки покликані виокремити персонажа-діяча з “людей його епохи”, <…> жанр біографічних записок мав подвійну установку, творячи ілюзію живої дійсності, він водночас уможливлював виявлення в ньому вічного начала” [4, 187–189].

Чергування розділів у книжці “Човен на обрію” дає змогу авторці розмежувати буденне і вічне, показати, як вічне проростає зі щоденності. Міркування В. Вовк, подані в цьому розділі, є віршовими або прозовими нотатками, що виразно апелюють до притчевості:

Босоніж треба вміти ходити по стерні
й камінні,
Коли павиних пер нам доля не стелить
під ноги.
Треба мати чисте обличчя в товпі серед
масок,
І ховати свої таланти від крилатих
трофеїв.
Треба тінь полюбити, бо з темені тільки
Родиться завжди світлом мережаний ранок
[3, 58].

На думку В. Тюпи, притча риторична у своїй основі. Вона розділяє “учасників комунікативної події на вчителя та учня. Це розділення ієрархічне, воно не передбачає хорову (сказання) або діалогічну (анекдот) рівноцінності свідомості, що зустрічаються в дискурсі” [8, 10–14]. Притча нібито не вимагає безпосередньої реакції, тому її, на відміну від анекдоту, який таку реакцію слухача передбачає, “в принципі, можна розповісти самому собі, пригадуючи і достосовуючи до власної ситуації життєвого вибору” [8, 12].

У разі автооповіді оповідач був би одночасно і слухачем, а вчитель – учнем. Така тотальна монологізація порушила б розділення на вчителя й учня, прикметне для притчі, за словами дослідника. Гадаю, що слово притчі монологічне хіба формально, адже передбачає відповідь у формі розуміння чи нерозуміння, застосування до життя чи відкинення, тобто є принципово діалогічним. Діалог цей між “Я” (автором) і “Ти” (читачем) утворює простір розмови-об’явлення та охоплює питання морально-етичні й духовні: “Ми не відповідаємо за наші почування, які не від нас залежні, які нам дано згори. Ми відповідаємо за наші вчинки, за те, що робимо з наших почувань. У всякому випадку нас зобов’язує чесність і щедрість” [3, 61]. Це питання відповідальності, щоденного вибору (імперативність притчі, відзначена В. Тюпою), до кого дослухатися, кому довіряти:

Дар, розрахований на відплату, –
У дійсності тільки – нечесний продаж.
Підхлібні похвали радують блазня,
Бо приємніші критичного слова.
Тільки від справжнього друга почуєш
Сувору, непофарбовану правду [2, 13].

А хто є таким другом для ліричного персонажа спогадів? По-перше, природа – ті її представники, які не вписуються в загальні уявлення про норми, відкинуті оточенням. Саме з такими авторка охоче укладає “союз”:

До мене прийшло дерево,
Встромило голову в вікно й мовило:
– Мене хочуть зрізати,
Бо сиплю листя на стежку.
Ворона сіла на причілок:
– А за мною камінням жбурляють,
Бо крячу.
Метелик сів мені на плече:
– Таких, як мене,
Шпильками проколюють
За вроду.
Того дня я заключила союз
Із деревом, вороною й метеликом [2, 43].

По-друге, ті, кому може звіритися беззастережно, адже є чітке розуміння, що

Не кожне вухо – на сповідь,
Не кожне серце – на щедрість.
Люди люблять безжурних,
Що не обтяжують, не зобов'язують
І йдуть своєю дорогою,
Не оглядаючись.
Струн душі торкаються вибранці [3, 43].

І це не тільки приятелі молодості – живі та покійні, не тільки родина чи духівники. Це безпосередньо Бог. Той, Хто розмовляє притчами. Так, притча, апелює не тільки до читача чи слухача В. Вовк (як відбувається, до прикладу, у її "Паломнику"), а стає діалогом між "Я" (Творцем-Словом) і "Ти" (створінням), поетично окресленим так:

Відгомоніли вдалі коляди,
Минув вертеп, минулася кутя,
Усі славили Бога в небесах,
І Бога на землі славила я.
Усі раділи спільно цим Різдвом:
У колі рідних, або лиш удвох.
І також я не в круглій самоті:
Зі мною був новорожденний Бог [2, 53].

Тому видається більш слушною позиція Г. Р. Яусса, який розглядає стосунки "вчитель-учень" винятково в діалогічному сенсі, навіть якщо йдеться не про діалог сократівського типу (обопільний пошук істини), а про тлумачення вчителя, скероване на учня. Бо притча передбачає запитання, відповідь-інтерпретацію, розуміння [9].

Так виникає відчуття спільності духовної чи інтелектуальної, вчительсько-учнівської, родинної; відчуття причетності національної; відчуття причастя Божественному – причастя любові.

Ріо-де-Жанейро: +40 С!
В'яне листя на евкаліптах!
Можеш пережити, якщо уявляєш,
Що хтось кохає тебе так палко! [2, 24].

Велика любов до України, від якої В. Вовк упродовж більшої частки життя перебуває на значній географічній відстані, спонукала авторку творити для України в різних жанрах (поезія, проза, драматургія, переклади, видавнича діяльність). Така різножанровість не є чимось вимушеним чи накинутим, але становить відображення натури самої авторки, що захоплюється витинанками (ілюструє ними обкладинки власних книг), не цурається малювання, музикує. І зізнається щодо власної поезії: "На мою думку, вона найбільше споріднена з ораторією" [2, 86].

Життя В. Вовк, гадаємо, невіддільне від містерії і притчі. Містерія – різновид середньовічної релігійної драми, що зазнавала модифікацій упродовж століть, але зоставалася драмою ідей і світоглядних позицій, зокрема віри (певності) і сумніву (спокуси), праведності, гріха і спокути [5; 6]. У "Вселенній містерії" (2017) сталим зостався поділ на три частини ("Бій на шпаги", "Тиха музика серед гамору", "Євангелія буття"), це символізує спокусу, голос сумління та відновлену гармонію відповідно.

Дійових персонажів, на перший погляд, більше ніж трійко. У першій частині їх формально десятеро. Це омана, бо, крім незмінного в часі чорта, двійко інших персонажів дорослішають: хлопчик (юнак, чоловік, старий чоловік); дівчинка (дівчина, жінка, стара жінка, грішниця з розпущеним довгим волоссям). Остання ідентифікація жінки – грішниці з розпущеним довгим волоссям – накреслює стисло драму гріхопадіння, радість спокутування та повернення втраченого раю, апелюючи до образу Марії Магдалини зі Святого Письма. У другій частині номінально персонажів одинадцятеро, а фактично – четверо. До тих, що діяли в першій частині, додається Ангел; він промовляє до сумління, підказуючи йому, як слід чинити. Ці чотири персонажі легко поділити на три групи: хлопчик – символ усіх мужчин; дівчинка – усіх жінок (сукупно вони становлять усе людство); ангел і чорт – символи всіх сил безплотних, добрих і злих. У заключній частині список персонажів налічує двадцять дві особи. Утім, реально маємо три персонажі: чоловіка (до його вікової ідентифікації додається ще соціальна: мореплавець, учитель, лікар, ратай, будівельник, замітач, маляр, швець, король, сліпець); жінку (до вікових характеристик теж додано соціальні: килимарка, кравчиня); Ангела.

Зауважмо, що в списку персонажів третьої частини містерії вікова ідентифікація подана у зворотній перспективі: старий чоловік – юнак – хлопчик; стара жінка – дівчина – дівчинка. Це посилює ідею повернення втраченої чистоти. Соціальна ідентифікація теж добре продумана, бо апелює до біблійної символіки (мореплавець, учитель, лікар, ратай, будівельник, король, сліпець), а водночас – до елементів біографії: лікар (старий чоловік) – то символ не тільки Бога, "Ветхого деньми", що зцілює рани, а й символ лікаря Остапа Селянського – батька В. Вовк. Біографічний момент наявний і у вірші-репліці старої жінки "Сльози на павутині", де виразно прочитується алюзія на книжку спогадів "Місячне павутиння":

Сльози на павутині
(Стара жінка)
Останній листок
На гойдалці гілки –
Сльози на павутинні.
То плаче дощ
За помаранчею сонця
Що скотилась за обрій [1, 10].

Сльози за минулим не мають присмаку розпачу. Це світлий смуток з усвідомленням того, що останній листок може врятувати чиєсь життя (коли пригадаємо однойменну новелу О. Генрі). Стара жінка – це не просто жінка поважного віку. Це жінка, яка має право навчати. Навчання вона бачить у дусі сократівського діалогу, будучи певною:

Спільно йти й шукати,
То – найказковіший дар
У серцевині життя [1, 46].

Коли "стежка біжить над проваллям" [1, 15], а людське життя у фізичному й духовному вимірі опиняється під загрозою, важливо не загубити людяність, не спокуситися минущими добрами, відкидаючи вічне. Бо тоді опанує душу "найглибша з усіх самотностей" [1, 27] – смерть.

Від цього застерігає В. Вовк устами Ангела зі "Вселенної містерії":

Проліски
(Ангел)
Не без ваги твій труд,
Тільки незримий.
Не віддавай свого
Безсмертя проліска
За проминальну мить!
Щоб не ридали роси… [1, 65]

Важить не впасти в прірву розпачу, у безодню зневіри, куди прагне втягнути спокусник-чорт, навіваючи сумніви в доцільності зусиль:

Жертва крови
(Ангел)
Потужний є землетрус,
Що розвалює гори,
Потужний є буревій,
Що вириває з корінням
Столітні дуби.
Потужніша є, однак,
Жертва крови,
Що відбудовує в душах
Державу [1, 69]

Держава – Україна земна, але також і Україна небесна (за аналогією до Небесного Єрусалиму). Держава в душах – Царство Боже в душах і певність, що

Ти даєш нам щорічно
Вірність своєї любови
Й прощаєш наші провини… [1, 35]

Вірність любові, яка дає відвагу на молитву розкаяного розбійника:

Спом'яни мене, Господи,
Як колись стану
Нерозкаяний перед Тобою [1, 35].

Вірність любові, яка дає діяльну віру, щоб "нев'янучою трояндою / Розквітнув зів'ялий світ!" [1, 112].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вовк В.* Вселенна містерія. – Ріо-де-Жанейро: Contraste, 2017. – 116 с.
2. *Вовк В.* Місячне павутиння. – Ріо-де-Жанейро: Contraste, 2017. – 94 с.: іл.
3. *Вовк В.* Човен на обрію. – Ріо-де-Жанейро-Київ-Львів: Бак, 2014. – 107 с.: іл.
4. *Волкова Т.* Биографические жанры и авторская позиция в романе Ф. М. Достоевского "Братья Карамазовы"// Кормановские чтения: Материалы межвуз. науч. конф., посвящ. 75-летию со дня рожд. проф. Б. О. Кормана / Сост.-ред. Д. И. Черашняя и В. И. Чулков. – Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1998. – Вып. 3. – 321 с. – С. 187, 189.
5. *Клепець К.* Тенденції розвитку жанру містерії в українській літературі: від бароко до реалізму // Волинь філологічна: текст і контекст. – 2015. – Вип. 19. – С. 76–87.
6. *Когут О.* Трансформація містерійних сюжетів в українській драматургії кінця ХІХ – ХХ століття: автореф. дис… канд. філол. наук. – Київ: Б. в., 2005. – 20 с.
7. *Пустовіт В.* Українська письменницька мемуаристика ХІХ століття: націєтворчий дискурс [Текст]: автореф. дис… д-ра філол. наук: 10.01.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2010. – 32 с.
8. *Тюпа В.* Жанровые истоки коммуникативной ситуации Автор – Герой – Читатель // Кормановские чтения: Материалы межвуз. науч. конф., посвящ. 75-летию со дня рожд. проф. Б. О. Кормана / Сост.-ред. Д. И. Черашняя и В. И. Чулков. – Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1998. – Вып. 3. – 321 с.
9. *Яусс Х. Р.* К проблеме диалогического понимания / Перевод с немецкого Е. А. Богатыревой // Вопросы философии. – 1994. – № 12. – С. 97–106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=1228

Отримано 11 вересня 2017 р. *м. Київ*